SADRŽAJ / CONTENTS

IZ HRVATSKE ODVJETNIČKE KOMORE / FROM THE CROATIAN BAR ASSOCIATION

IZ CENTRA ZA MIRENJE HOK / FROM THE CBA MEDIATION CENTRE

VIJESTI I OBAVIJESTI / NEWS AND NOTICES

IZ SUDSKE PRAKSE / FROM THE JUDICIAL PRACTICE

ENGLESKI ZA ODVJETNIKE / ENGLISH FOR LAWYERS

ČLANCI I RASPRAVE / ARTICLES AND DISCUSSIONS

ODVJETNICI NESLUŽBENO / LAWYERS INFORMALLY

PRISEGE / OATHS

IN MEMORIAM / OBITUARIES

ODVJETNIK 5-6/2011.

Glasilo-časopis Hrvatske odvjetničke komore, Zagreb, svibanj - lipanj 2011., god. 84.
Journal of the Croatian Bar Association, Zagreb, May - June 2011, annual file 84

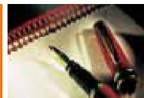
Glavni i odgovorni urednik Leo Andreis, odvjetnik, Zagreb, Pavla Hatza 8/1, tel: 4840-823; fax: 4840-824 **Urednik** mr. sc. Tin Matić, odvjetnik, Zagreb, Vlaška 95, tel: 6170-791, 6170-793; fax: 6170-792 **Zamjenik urednika** mr. Mladen Vukmir, odvjetnik, Zagreb, Gramača 2L, tel: 3760-511; fax: 3760-555 **Izvršna i grafička urednica** mr. Agnes Milovan-Solter, prof., Zagreb, Koturaška cesta 53/II, tel: 6165-218, fax: 6170-838, e-mail: casopis@hok-cba.hr **Uredništvo** Mirko Bogdanović, Ivica Crnić, Marijan Hanžeković, Igor Hrabar, Maroje Matana, mr. sc. Šime Pavlović, Ranko Pelicarić, Boris Porobija, Mladen Sučević, Robert Travaš, Branimir Tuškan, Arno Vičić, Josip Vukadin - odvjetnici, Snježana Bagić (Ustavni sud RH), Mario Kos (sudac Ustavnog suda RH u miru), mr.sc. Hrvoje Momčinović, (sudac Ustavnog suda u miru) i Antun Palarić (Ustavni sud RH), Mladen Žuvela (sudac Ustavnog suda u miru) Darko Horvat, poslovni tajnik HOK-a **Lektor** Branka Vojnović **Tisak** Kerschoffset d.o.o. - Zagreb **Grafička priprema** P.L. Studio - Zagreb **Fotografije** Hrvoje Žučko (prisege i naslovnica)

Uredništvo
Zagreb, Koturaška cesta 53/II
tel: 6165-218; fax: 6170-838
e-mail: casopis@hok-cba.hr

Prodaja oglasnog prostora-marketing
(1/1-6.800,00 kn,
1/1 (omot)-7.800,00 kn,
1/2-3.800,00 kn)

Izdavač
Hrvatska odvjetnička komora, Zagreb
Koturaška cesta 53/II
tel: 6165-200; fax: 6170-686
www.hok-cba.hr

Žiro-račun 2360000-1101268409 **Godišnja pretplata za tuzemstvo** 200,00 kn, **za inozemstvo** 40 eura,
pojedinačni broj za tuzemstvo 40,00 kn, za inozemstvo 8 eura.

Nacionalni identitet i vjerske slobode: Studija slučaja ESLJP

Predgovor

U silnoj frustraciji što nas Europa (pre)dugo drži kao u nekakvom predvorju, uglavnom slabo obraćamo pažnju na realnost života u europskim integracijama: naime na onaj dio života europskih naroda kada se u pojedinoj zemlji neki od zahtjeva Zajednice doživljavaju kao protivni nacionalnim interesima ili iritantnim sa gledišta nacionalne kulture.

Zapravo, kod nas sintagma "to traži Europa" funkcionira kao neki "abrakadabra" za dobivanje svekolike političke i medijske potpore, te za (de) formiranje javnog mnijenja. Prisjetimo se primjerice višekratnih promjena osobnih dokumenata, pri čemu su nam svaki put "odgovomi" objašnjavali kako tobože nekakva "Europa" od nas zahtijeva baš takve promjene. Pri tome su nam stranci u Hrvatsku iz godine u godinu dolazili sa istim putovnicama i osobnim kartama, dizajniranima valjda 1960. - ih godina; od njih "Europa" očito nije tražila da čekaju u redovima i plaćaju za izradu moderniziranih osobnih isprava. Ili su te države znale da su posrijedi preporuke, a ne zapovijedi "Europe".

Zahvaljujući našem provincijalnom pristupu europskim gibanjima, posve smo propustili opaziti jednu stvar koju je "Europa" od nas doista bila zahtijevala - da bi naposljetku od toga odustala: naime kod nas je ostala posve nezamijećena presuda Europskog sud za ljudska prava (ECHR, Strassbourg) iz 2009, da valja iz državnih škola ukloniti vjerske simbole. U žalbenom postupku povodom žalbe Italije i zahtjeva cijelog niza drugih država - umješača, ta je presuda preinačena: konačno je presuđeno da raspela u Italiji nikoga ne vrijeđaju, i da ih odande ne treba micati.

Nas ovdje, kao pravnike, manje zanimaju kulturološki i politički aspekti ovoga (i ovakvih) slučajeva. Važno nam je međutim spoznati kako određena društvena pitanja postaju pravno relevantna u suvremenom europskom pravu, i kako se takvi prijepori razrješavaju.

Zahvaljujući živopisnosti ovog slučaja, nadam se da ćemo izbjeći "opasnosti" - uvijek prisutnoj, kada je stručna literatura u pitanju - da nam ovaj članak postane dosadan i nepregledan.

Dario Čehić,
odvjetnik u Poreču

1. Uvodno

"Povijesna pobjeda Italije u Strassbourgu", riječi su kojima "il Giornale.it"[1] započinje izvještaj o presudi koju je u predmetu Lautsi i dr. protiv Italije dana 18. ožujka 2011. godine donio Europske sud za ljudska prava (Predmet br. 30814/06)[2].

Ta sudska presuda vjerojatno ne bi bila označena "povijesnom" da nije riječ o ishodu prizivnog postupka protiv presude istog suda iz 2009. godine (Predmet br. 30814/06, presuda od 03.11.2009)[3]; tada je Europski sud presudio u korist Soile Lautsi - Finkinje s talijanskim državljanstvom, kojoj je kao članici talijanskog Saveza ateista i racionalističkih agnostika ("UAAR", koje udruženje zapravo stoji iza njene tužbe[4]) smetalo da njezina dva sina moraju u osnovnoj školi gledati raspelo na zidu učionice.

[1] "Il Giornale.it" "Crocifisso nelle scuole, l'Italia vince la battaglia Non viola i diritti umani" (autorstvo: Uredništvo), 18.03.2011.
[2] pregled sudske prakse Europskog suda za ljudska prava: "HUDOC Database", http://echr.coe.int/echr/en/hudoc
[3] http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=lautsi&sessionid=68408242&skin=hudoc-en
[4] http://www.uaar.it/news/2010/02/05/lettera-aperta-sul-caso-lautsi-italia/

Presuda ECHR iz 2009. godine izazvala je zaprepaštenje u Italiji; valjda nije bilo pripadnika državnog vrha koji se o njoj nije kritički izrazio. Tako prenose službene vladine web-stranice ocjenu ministra za europske poslove Andree Ronchija za medije, gdje ministar ocjenjuje da je posrijedi "nasilje koje zbunjuje i zabrinjava" jer je raspelo "simbol koji pripada povijesti, kulturi i identitetu Italije". Predsjednik Senata (Gornji dom Parlamenta) Renato Schifani je još egzaltiraniji: "Ne mogu ne izraziti svoju najveću ogorčenost. Bila bi dramatična greška učiniti od Europe prazan prostor: prazan od simbola, misli, tradicije, kulture."[5] Ministar vanjskih poslova Franco Frattini dodaje: "ovime se daje smrtni udarac mogućnosti da Europa raste, a ne da bude samo Europa tržišta …(ovo je) loš presedan također i za druge religije. U trenutku kada tražimo bliskost između različitih religija zadaje se udarac pijukom u kršćansku vjeru."[6]

Makar bi čitajući ove retke u talijanske prilike neupućeni čitatelj mogao pomisliti kako su tamošnji političari sve neki iznimno pobožni katolici (to zapravo i nije slučaj); moramo barem konstatirati da su europski suci doista Talijane "dirnuli u živac".

Reakcija na presudu iz 2011. je bila zapravo slavljenička: gore spomenuti ministar vanjskih poslova F. Frattini izjavljuje: "Danas je pobijedio pučki osjećaj Europe. Presuda, naime, predstavlja u prvom redu interpretaciju glasa građana u obrani vlastitih vrijednosti i vlastitog identiteta." Ministrica prosvjete Mariastella Gelmini sa svoje strane dodaje: "Riječ je o velikoj pobjedi u obrani jednog simbola povijesti i kulturnog identiteta naše zemlje, kojeg se ne možemo odreći."[7]

Valja opaziti da presuda ECHR iz 2009. godine nigdje nije primljena na način, da bi bilo koja država odlučila ukloniti raspela iz učionica. Na web- stranicama borbenih ateista iz Švicarske nalazimo izvještaj da je u listopadu 2010. godine njihov član Valentin Abgottson dobio otkaz od Kantona du Valais, nakon što je skinuo raspelo sa zida srednjoškolske učionice u kojoj je predavao[8] (Švicarska Konfederacija je također članica Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda). Manje odstupanje bilježi se u Španjolskoj: ondje je Visoki sud pravde za pokrajinu Castilla y León - očito uvažavajući presudu ECHR iz studenog 2009. godine - bio 14. prosinca 2009. godine presudio da treba raspela ukloniti, (tek) ukoliko to izrijekom zatraže roditelji nekog učenika.[9]

Dakle, što je to Talijanima bilo tako važno, da opisuju ovaj sudski slučaj tako dramatičnim riječima? I zašto u ovom slučaju europske zemlje s dugom tradicijom pravne države ne postupaju sukladno precedentu koji je proizlazi iz presude ECHR iz 2009? Pogledajmo.

2. Činjenice

Soile Lautsi, talijanska državljanka finskog podrijetla, podigla je 9. srpnja 2002. godine na Upravnom sudu pokrajine Veneto tužbu, jer je bila nezadovoljna odbijanjem osnovne škole u gradiću Abano Terme da se uklone raspela iz učionica u kojima su nastavu slušala dvojica njenih sinova (starih 11 i 13 godina, u to vrijeme). Ona je tvrdila da želi sinove odgajati u duhu sekularizma, te da je križevi u školi smetaju u takvoj odgojnoj zadaći. U ožujku 2005. godine je pokrajinski Upravni sud odbio tužbu, uz obrazloženje da je raspelo dio kako talijanske povijesti, tako i talijanske kulture, pa onda i talijanskog nacionalnog identiteta, te da simbolizira principe ljudskog dostojanstva, tolerancije i slobode, uključujući vjersku slobodu, na čemu se, naposljetku, temelji i sekularna država (Presuda Lautsi protiv Italije od 18.03.2011., toč. 10.- 15).

Gospođa Lautsi se žalila Visokom upravnom sudu (Consiglio di Stato), koji je presudom br. 556 od 13. travnja 2006. godine odbio priziv, nalazeći da je "u molitvenom prostoru raspelo izrijekom i isključivo 'vjerski simbol' … u nereligioznom kontekstu poput škole …. očigledno u Italiji raspela mogu jedino prenositi, na simbolični ali odgovarajući način, vjerski izvor vrijednosti tolerancije, uzajamnog poštovanja, valorizacije osobe, afirmacije tuđih prava, obzirnosti prema tuđoj slobodi, slobodu ljudske savjesti pred vlašću, ljudske solidarnosti i odbijanje svakog oblika diskriminacije - koja karakterizira talijansku civilizaciju … referirajući, putem raspela, na vjerski izvor tih vrijednosti i njihovu podudarnost s kršćanskim naučavanjem" (ista presuda, toč. 16). Dakle, "Consiglio di Stato" smatra da križ nije znak koji bi ikoga mogao uvrijediti, barem ne u Italiji, baš zato što se ondje taj simbol nalazi posvuda i stoga predstavlja dio nacionalnog identiteta.

Pisac ovih redaka mora opaziti kako obrazloženja presuda talijanskih sudova u ovoj stvari sadrže "velike i komplicirane" riječi i poetično intonirane rečenice koje međutim ostavljaju dojam da sucima uopće i nije jasno zašto sada nekome smetaju raspela pod kojima su i sami išli u škole, pohađali fakultete, koja se nalaze u svim bolničkim sobama i u svim talijanskim sudnicama; u pravničkom smislu je argumentacija međutim daleko ispod onoga što možemo naći u podnescima stranaka i mišljenjima suda koja se iznose u kasnijim presudama ECHR.

[5] http://rassegnastampa.mef.gov.it/mefnazionale/View.aspx?ID=2009110414118473-1, prema "Corriere della Sera" od 04.11.2009.;
[6] Il Messaggero.it, "Corte Strasburgo: via crocifisso dalle aule L'Italia ricorre. Vaticano: sentenza miope", 03.12.2009.
[7] "Crocifisso in classe, nessuna violazione. L'Italia assolta nella corte di S", 18.03.2011., Portale di informazione Giuridica "Studio Cataldi"
[8] http://www.iheu.org/swiss-dubbed-%E2%80%98school-yard-bullies%E2%80%99-firing-non-religious-teacher; http://atheistnews.blogs.fi/2010/10/13/swiss-teacher-fired-for-removing-crucifix-from-his-classroom-9607735/
[9] ECHR, presuda Lautsi v. Italy od 18.3.2011., toč. 28.

3. Postupak pred vijećem Europskog suda za ljudska prava

Gospođa Lautsi predala je tužbu protiv Talijanske Republike 27. lipnja 2006., u svoje ime i u ime svoje dvojice malodobnih sinova. Stariji od njih je tijekom postupka pred ECHR postao punoljetan, nakon čega je potvrdio da ostaje kod tužbe.
Tužitelji tvrde da je isticanje raspela u školi neustavno i protivno odredbama Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, jer da država ima "dužnost sekularizma". Smatraju da Država stavljajući raspela u učionice daje Katoličkoj crkvi privilegiranu poziciju i time zadire u pravo tužitelja na slobodu misli, savjesti i vjere, u pravo tužiteljice da odgaja svoju djecu sukladno svojim moralnim i vjerskim uvjerenjima, te da predstavlja diskriminaciju prema nekatolicima.
Tužena država tvrdi da prisutnost simbola, čiji je izvor vjerske prirode, sama po sebi ne može ostvariti utjecaj na osobne slobode koji bi bio protivan odredbama Europske konvencije. Ističe da je obrazovanje u Italiji sekularno i pluralistično. Ukazuje, nadalje, da u Europi postoji razni načini pristupa ovom pitanju; tako je u Grčkoj obvezatna prisutnost i sudjelovanje pravoslavnog svećenika na svim civilnim i vojnim proslavama. Navodi da je u Italiji raspelo podsjetnik na kulturnu tradiciju i humanističke vrijednosti koje kršćani dijele s drugim ljudima. Nadalje se navodi da države - članice Europske konvencije imaju široku slobodu prosuđivanje u ovoj stvari ("a wide margin of appreciation in the matter"); "premda postoji europski konsenzus o sekularnoj prirodi države, ne postoji takav konsenzus u svezi s praktičnim implikacijama takve prirode, niti o načinu njenog osiguravanja … vlada je zatražila od suda da pokaže oprez i rezerviranost te se suzdrži od davanja precizne definicije kojom bi se branilo samo pokazivanje (vjerskih) simbola. U suprotnom, moglo bi se dati predeterminirani suštinski sadržaj principu sekularizma, što bi bilo protivno legitimnoj raznolikosti nacionalnih pristupa i vodilo do nesagledivih posljedica … Vlada smatra da je takva odluka političke prirode". (toč. 41. - 42 presude)
Na strani tužiteljice se umiješao ("intervencija treće stranka", čl. 36. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, hrvatski tekst u "Narodnim novinama" - MU br. 6/1999) "Greek Helsinki Monitor". On smatra da križ ne može biti ništa drugo nego vjerski simbol. Smatra neuvjerljivim Vladinu tvrdnju da se pukim isticanjem križa ne zahtijeva ni od koga njegovo pozdravljanje, niti obraćanje pažnje na njega; te pita zašto se raspelo onda uopće ističe u učionicama.
Europski sud presudom od 03. studenog 2009. godine prihvaća tužbu i nalazi povredu Članka 2. Prvog protokola Europske konvencije, u svezi člankom 9. Europske konvencije[10]; određuje da mora tužena država platiti 5.000 EUR na ime neimovinske štete. Iznoseći svoje ocjene, Europski sud navodi da je nemoguće ne zapaziti raspela u učionicama. U kontekstu javnog obrazovanja ona se neizbježno doživljavaju kao integralni dio školskog okoliša i stoga se mogu smatrati snažnim vanjskim simbolima. Učenici osjećaju da su odgojeni u školskom okolišu koji označava jedna određena vjera. Država ima dužnost da se pridržava konfesionalne neutralnosti i mora težiti tome da ugradi u učenika naviku kritičkog razmišljanja. Sud ne može prepoznati na koji bi način simbol koji se asocira s katoličanstvom, kao većinskom vjerom u Italiji, mogao služiti odgojnom pluralizmu (presuda Lautsi protiv Italije od 03.11.2009., toč 56). Sud smatra kako obvezno prikazivanje simbola određene vjere (sud ne govori samo o raspelima) ograničava "pravo roditelja da odgajaju svoju djecu sukladno svojim uvjerenjima i pravom školske djece da vjeruju ili ne vjeruju" (ista presuda, toč. 57). Također se iznosi kako je inkompatibilno s dužnošću Države da bude neutralna i nepristrana, bilo kojom prisilom koja bi se s njene strane ukazivala na stav o ispravnosti vjerskih uvjerenja ili o načinima iskazivanja tih uvjerenja (ista presuda, toč. 52.).
Presuda iz studenog 2009. godine je u Italiji izazvala opću konsternaciju (v. gore u Uvodu), te je Vlada zahtijevala podnošenje slučaja Velikom vijeću Europskog suda za ljudska prava (tj. predložila je ponavljanje postupka, pred većim brojem sudaca). Pridružuju joj se još neke europske vlade.

4. Postupak pred Velikim vijećem ECHR 2009. - 2011. godine

Članak 43. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda dopušta da u razdoblju od tri mjeseca od dana donošenja presude vijeća (od sedam sudaca), može nezadovoljna stranka zahtijevati podnošenje slučaja velikom vijeću. Odbor od pet članova velikog vijeća odlučuje da li će dopustiti "podnošenje slučaja"; čl. 43. Europske konvencije upućuje da se to može dopustiti "u iznimnim slučajevima", samo "ako

[10] Članak 2.: PRAVO NA OBRAZOVANJE
Nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje. U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država će poštovati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.
Članak 9. 1: SLOBODA MIŠLJENJA, SAVJESTI I VJEROISPOVIJEDI
1. Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijed ili uvjerenje i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima.
2. Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja podvrgnut će se samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa javnog reda i mira, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.,

slučaj postavlja neko važno pitanje koje utječe na tumačenje ili primjenu Konvencije ili dodatnih protokola ili neki ozbiljan problem općeg značaja". U radu velikog vijeća ne mogu sudjelovati suci koji su sudjelovali u radu vijeća koje je donijelo presudu, s izuzetkom predsjednika vijeća i suca izabranog u ime zainteresirane visoke ugovorne stranke (čl. 26. st. 5. Europske konvencije).

4.1. Stavovi vlade Talijanske Republike u postupku pred Velikim vijećem: NE zahtjevu za ireligioznim i antireligioznim obrazovanjem

Italija smatra da u ranijem postupku Europski sud nije izvršio usporedbu raznolikih nacionalnih zakona koji uređuju odnose između Države i vjere; takva bi usporedba pokazala da u Europi ne postoji zajednički pristup toj materiji. Slijedom propusta da uoči tu raznolikost, Sud je bio propustio da na pravilan način ocijeni široko polje slobode država - članica na tom polju (toč. 34. presude)
Talijanska vlada kritizira stav Suda iz ranije presude, gdje se iz koncepta konfesionalne "neutralnosti" izvodi jedno načelo prema kojem bi bili isključeni bilo kakvi odnosi između Države i pojedine vjere. Vlada, naprotiv, smatra da načelo neutralnosti nalaže Državi da uzme u obzir sve vjere. Vlada Italije smatra da je sud na taj način pomiješao neutralnost tj. inkluzivni koncept sa sekularizmom tj. ekskluzivnim konceptom (podebljavanja izvršio autor; ovo je relativno nova, a važna terminologija)[11]. Vlada dodaje da neutralnost znači kako se Država treba suzdržati od promoviranja ne samo jedne posebne religije, nego također i od promoviranja ateizma; sekularizam koji bi promovirala Država nije manje problematičan od prozelitizma koji bi poduzimala Država (toč. 35.). Vlada Italije nastavlja, kako se mora uzeti u obzir činjenica da se jedan simbol može od strane različitih osoba interpretirati na različite načine. Osobito se može simbol križa sagledati ne samo kao vjerski simbol, nego i kao kulturološki simbol ili simbol vezan uz identitet, simbol principa i vrijednosti koje su stvorile temelj demokracije i zapadne civilizacije; taj se simbol tako nalazi i na zastavama većeg broja europskih zemalja (toč. 36.). Vlada smatra da je posrijedi jedan "pasivni simbol", čiji se utjecaj na pojedince ne može uspoređivati s utjecajem "aktivnog ponašanja"; nitko uostalom i ne tvrdi da raspela utječu na sadržaj nastave u Italiji (toč. 36.).
Vlada također smatra da je prisutnost raspela izraz "nacionalne osobitosti", koju karakterizira osobito blizak odnos između države, naroda i katoličanstva; te duboko ukorijenjene privrženosti vrijednostima katoličanstva. Vlada smatra da pravo roditelja da se poštuje njihova "obiteljska kultura" ne smije umanjivati pravo zajednice da prenosi svoju kulturu ili pravo djece da otkrivaju kulturu zajednice (toč. 36.). Sud u presudi iz 2009. godine nije uvažio potrebe zaštite nacionalnih tradicija i prevladavajućeg osjećaja u narodu; niti je uopće objasnio na koji način prisutnost raspela u učionicama ometaju gđu. Lautsi u odgoju djece. (toč. 37. - 38.)
Vlada Talijanske Republike smatra da se sud u presudi iz 2009. godine jako udaljio od ranije svoje judikature (engl. "Case Law"), gdje je Sud bio našao da Europska konvencija ne brani Državama članicama da imaju državnu religiju, niti da daju prednost određenoj religiji. Također se nije uzela u obzir činjenica da odgojni utjecaj roditelja mnogo veći nego utjecaj škole. Italija - iznosi vlada te zemlje - ima benevolentan pristup prema vjerama poput židovstva i islama, u državnim školama su prozelitističke aktivnosti isključene (toč. 40). Sa druge strane, Sud je 2009. godine bio propustio uočiti kako gospođa Lautsi militantno podržava Savez ateista i racionalističkih agnostika ("Unione degli Atei e degli Agnostici Razionalisti", UAAR); tako je Sud zahvaljujući svojem nerazumijevanju zauzeo stav koji pretvara obranu ljudskih prava u zahtjev za ireligioznim ili antireligioznim obrazovanjem (toč. 35.).

4.2 Stavovi država umješača: NE "amerikanizaciji"

Na strani Italije su se umiješale (koristim ovu lijepu hrvatsku terminologiju; hrvatski tekst Europske konvencije ne koristi riječi "miješanje" i "umješač", nego u čl. 36. govori o "intervenciji treće stranke") Armenija, Bugarska, Cipar, Ruska Federacija, Grčka, Litva, Malta, San Marino, Monako i Rumunjska.
U zajedničkom pismu vlade Armenije, Bugarske, Cipra, Ruske federacije, Grčke, Litve, Malte i San Marina (sadržaj pisma izložen u toč. 47. presude) iznose kako smatraju kako je ranija presuda Europskog suda iz 2009. god. bila zasnovana na nerazumijevanju koncepta "neutralnosti", koji su suci bili pomiješali sa "sekularizmom". Vlade ukazuju da se odnosi između Crkve i Države uvelike razlikuju od zemlje do zemlje, te da više od pola europskog stanovništva živi u "nesekularnim" državama. Dodaju da državni simboli zasigurno imaju mjesto u državnom obrazovnom sustavu i da su mnogi od njih vjerskog podrijetla; osobito je rašireno korištenje Križa u državnim simbolima. Smatraju da je u nesekularnim europskim državama prisutnost vjerskih simbola u javnim prostorima prihvaćena od sekularne populacije kao dio nacionalnog identiteta. Države se ne trebaju odricati dijela svojeg kulturnog identiteta samo zato što je taj identitet vjerskog podrijetla. Pozicija koju je prihvatio sud u presudi iz 2009. godine nije izraz pluralizma koji proizlazi iz sustava Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, nego izraz vrijednosti svojstven nekoj sekularnoj državi. Proširiti ih na cijelu Europu predstavljalo bi "amerikanizaciju"

[11] usp. "Creatin an Isclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration", United Nations Departmetn of Economic and Social Affairs, 2009, http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive-society.pdf

Europe, vodeći prema tome da samo jedno pravilo i rigidna odvojenost Države i Crkve treba biti obvezna za sve. Ove vlade smatraju da je favoriziranje sekularizma jedna politička pozicija koja, premda dostojna, nije neutralna. Jedna država koja podržava sekularno kao suprotstavljeno vjerskom nije neutralna: uklanjanje raspela iz učionica ondje gdje su uvijek postojala ne bi bilo lišeno odgojnih posljedica. Vlada Kneževine Monako (toč. 48.) ukazuje da se križ nalazi na grbovima i zastavama mnogih država; u pogledu Italije on reflektira nacionalni identitet ukorijenjen u povijesti. Princip neutralnosti države, smatra Monako, zahtijeva od vlasti da se suzdrže od nametanja vjerskih simbola gdje ih nikad nije bilo i od povlačenja sa mjesta gdje su uvijek postojali.

Vlada Rumunjske (toč. 49.) dodaje da prisutnost raspela u učionicama nije u dovoljnoj mjeri utjecala na vjerske osjećaje "zainteresiranih" da bi se moglo smatrati da postoji povreda prava iz Europske konvencije.

4.3. Drugi umješači na strani Italije: "ne možemo razumjeti koga bi križ mogao uznemiriti"

European Centre for Law and Justice (toč. 52.) koji se umiješao na strani Italije, ukazuje kako "osobna uvjerenja" sinova gđe. Lautsi nisu bila povrijeđena pukom činjenicom da se u učionicama nalazi raspelo - naime oni nisu bili niti prisiljeni da postupaju protiv svoje savjesti niti im je bilo onemogućeno da postupaju u skladu sa svojom savješću. Nadalje, nisu oni bili niti prisiljeni da u nešto vjeruju, niti im je bilo zabranjeno da u nešto vjeruju. Oni nisu bili indoktrinirani, niti izloženi neprikladnom prozelitizmu. Zentralkomitee der deutschen katholiken, Semaines sociales de France i Associazioni cristiane lavoratori italiani (toč. 55) se ne slažu sa zaključkom presude iz 2009. godine, koju im je čak teško i razumjeti, da bi prisutnost raspela u učionicama mogla biti "emocionalno uznemirujuća" za neke učenika ili ugroziti razvoj njihovog kritičkog razmišljanja.

Trideset i tri člana Europskog parlamenta zajednički se miješaju na strani Italije (toč. 56.). Prema njihovom mišljenju, donošenjem odluke prema kojoj bi proizlazilo da se prisilno moraju ukloniti vjerski simboli iz državnih škola, Europski sud bi poslao radikalnu ideološku poruku. Dodaju da iz ranije judikature Europskog suda proizlazi da nije taj sud smatrao kako pokazivanjem sklonosti jednoj vjeri države prelaze granice slobode koju Države članice Europske konvencije imaju u uređivanju odnosa između Države i Crkve.

4.4. Stavovi tužitelja: protiv "despotizma većine"

Tužitelji smatraju da je prikazivanje raspela u učionicama državne škole koju su pohađali sinovi gđe. Lautsi predstavljalo nedopušteno zadiranje u njihovo pravo na slobodu misli i savjesti i prekršilo princip odgojnog pluralizma. Također je Država na taj način zanemarila svoju obvezu da pruži posebnu zaštitu malodobnicima protiv bilo kojeg oblika propagande i indoktrinacije, te je zadirala u njihovo pravo na otvorenu i pluralističku edukaciju usmjerenu na razvoj sposobnosti kritičkog prosuđivanja. U pogledu same gđe Lautsi, povrijeđeno je na taj način njeno pravo da odgaja svoju djecu u skladu sa njenim filozofskim (ona je ateistica, pa stoga ne koristi riječ "vjerskim") uvjerenjima. Tužitelji smatraju da je raspelo nesumnjivo vjerski simbol i da je nastojanje da mu se pripiše kulturni značaj pokušaj održavanja beznadne zadnje linije obrane. Tužitelji smatraju da je pristup "principu sekularizma" koji zagovaraju različit od "državnog ateizma", gdje se nameće sekularni svjetonazor na autoritarni način. Smatraju da pripadnici manjinskih vjera i uvjerenja trebaju imati posebnu zaštitu od "despotizma većine". Premda se slažu s mišljenjem Vlade da će uklanjanje raspela iz učionica državnih škola odnijeti dio talijanskog kulturnog identiteta, ostaviti ih tamo bilo bi nesukladno sa temeljima zapadne političke misli, principima liberalne države i pluralističke, otvorene demokracije, te poštovanje za prava i slobode pojedinca sadržana u Ustavu Talijanske Republike i Europskoj konvenciji. (toč. 41. - 46. presude).

4.4. Umješači na strani tužitelja: "posrijedi je fašistički zakon i nedopustiva indoktrinacija"

"Greek Helsinki Monitor" (toč. 50.) smatra da stavljanje raspela u državnim školama predstavlja institucionalnu poruku kojom se zalaže za jednu vjeru.

"Associazione nazionale del libero Pensiero" (toč. 51) ukazuje da je navodno isticanje raspela bilo propisano za vrijeme vladavine fašizma (op.: to zapravo nije točno; sam Europski sud u toč. 17. - 22. presude navodi da je 1861. godine, kada je Italija ujedinjena, bila na čitavu ujedinjenu državu proširena primjena pijemonteškog zakona, koji je izrijekom propisivao da škole moraju biti opremljene raspelima). Nevladina organizacija Eurojuris (toč. 53.) također ponavlja da je korištenje raspela propisano za vrijeme fašizma. Aktualni zakon doista je donesen 1928. godine, ima zapravo u Italiji i Njemačkoj jako mnogo raznoraznih zakona koje te države nisu našle shodnim mijenjati još od "onih vremena"; tako su u Italiji u Mussolinijevo doba doneseni npr. aktualni Kazneni zakonik i Zakon o kaznenom postupku iz 1930., Građanski zakonik iz 1942. godine i Zakon o postupku u građanskim stvarima iz 1940. godine - dakle četiri najčešće upotrebljavana zakona u bilo kojem pravosuđu u Europi.

Nevladina organizacija "International Commission of Jurists, Interights and Human Rights Watch" (toč. 54.) smatra da je odgojni pluralizam priznati princip, te da Država treba biti neutralna i nepristrana u pogledu vjerskih nazora. Smatraju da raspela mogu utjecati na djecu podložnom indoktrinaciji u školi.

5. Prosudbe Velikog vijeća Europskog suda za ljudska prava: raspela mogu ostati

U svojoj presudi od 18. ožujka 2011., Europski sud za ljudska prava iznosi kako "roditelji imaju pravo da osiguraju takav odgoj i obrazovanje koji će biti sukladan njihovim vlastitim vjerskim i filozofskim uvjerenjima" sukladno odredbama čl. 2. Prvog protokola uz Europsku Konvenciju (toč. 59. presude). Također treba uzeti u obzir odredbe čl. 9. Europske konvencije, koji jamči slobodu misli, savjesti i vjere, uključujući slobodu da se ne pripada vjeri. Ta odredba stavlja na države članice Europske konvencije "dužnost neutralnosti i nepristranosti" (toč. 60. presude). Države članice imaju široku zonu slobode u određivanju koraka kako da ispune tu dužnost (toč. 61.). Državama nije zabranjeno da u školske programe uvrštavaju naučavanja o vjeri (toč. 62.). Pitanje da li treba u učionicama državnih škola biti raspelo treba promatrati u kontekstu dužnosti države da osigura uvjete za nastavu (toč. 63. - 65.). Sud smatra da je raspelo iznad svega vjerski simbol; međutim nema dokaza da prikazivanje jednog vjerskog simbola na zidu učionice može imati (ili, pak, da nema) utjecaj na mlade (toč. 66.).

Sud iznosi da talijanska vlada smatra kako isticanje raspela u učionicama nema samo vjerski značaj, nego da je povezana sa nacionalnim identitetom; dodaje da pored vjerskog značenja, raspelo simbolizira načela i vrijednosti koje su stvorile temelje demokracije i zapadne civilizacije (toč. 67.).

Sud smatra da odluka o tome treba li nastaviti tradiciju ulazi u granice prosudbe koja spada u ingerenciju države članice (toč. 68. - 70.). S time u svezi, propisivati da u učionicama državnih škola trebaju biti raspela, očito predstavlja pružanje najveće vidljivosti većinskoj vjeri u zemlji; to međutim samo po sebi ne predstavlja indoktrinaciju koja je zabranjena člankom 2. Prvog protokola Europskoj konvenciji. Sud podsjeća na slučaj Folgerø, gdje je Europski sud sudio da je - obzirom na ulogu kršćanstva u norveškoj tradiciji - prihvatljivo da informacija o kršćanstvu bude u predavanjima o religiji i filozofiji više nego o ostalim vjerama. Slično je u slučaju Zengin sud ocijenio da je - obzirom da je islam većinska vjera u Turskoj - prihvatljivo da se o islamu u turskim školama uči više nego o drugim vjerama. (toč. 71.)

Sud smatra da je križ "pasivni simbol", te ne može utjecati na učenike na način usporediv sdidaktičkim govorom ili sudjelovanjem u vjerskim aktivnostima. Talijanska država ne nameće obavezni vjeronauk, školski sistem je tolerantan prema drugim vjerama te je dopušteno u školama nositi muslimanska pokrivala za glavu i obilježavati islamske blagdane (toč. 72. - 74.). Sud, zaključno, smatra da Italija nije isticanjem raspela u učionicama ugrozila pravo roditelja da prosvjećuju i savjetuju, odgajaju i vode svoju djecu sukladno vlastitim filozofskim uvjerenjima (govori se o "filozofskim", a ne "religijskim" uvjerenjima jer je gđa. Lautsi ateistica, ateisti ne vole da se njihova uvjerenja nazivaju religijom). Italija, stoga, nije izlaganjem raspela u školama izašla iz granica koje joj ostavlja Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (toč. 75. - 78), niti su djeca gđe. Lautsi bila diskriminirana (toč. 79. - 81.).

6. Zaključne opaske

Makar se presuda ECHR iz studenog 2009. godine odnosila izrijekom samo na isticanje vjerskih simbola u državnim školama (te se primjenjuje odredba čl. 2. Prvog protokola Europske konvencije, koji se odnosi na pravo na obrazovanje), jasno je da se isti princip može primijeniti i drugdje; u Italiji i drugim "sličnim" europskim zemljama nalaze se raspela također i u sudnicama, policijskim postajama, vojarnama …

Tako se, načelno, moglo Britancima dogoditi - prirodnim razvojem pravnih stajališta iz ukinute presude ECHR od 03.11.2009. - da ne smiju održavati krunidbu svojega monarha u katedrali, gdje nadbiskup (državne) Anglikanske crkve obavlja taj drevni (kršćanski) obred - jer se (i) na taj način "snažnim vanjskim simbolom … kojega označava jedna određena vjera … odstupa od pridržavanja konfesionalne neutralnosti … simbolom kojim se asocira na (anglikanizam, kao službenu državnu i) većinsku vjeru … čime se ne služi pluralizmu" (usp. ocjene ECHR navedene u predzadnjem odlomku gore u poglavlju 3. ovog članka). Možda bi iz istih razloga trebalo čak micati i križeve sa zastava Engleske (crveni križ na bijeloj podlozi), Škotske (bijeli "križ sv. Andrije" na plavoj podlozi) i Sjeverne Irske (crveni križ na bijeloj podlozi, uz krunu i Davidovu zvijezdu), te Ujedinjenog Kraljevstva (škotski "Andrijin križ" i engleski "Križ sv. Jurja" jedan preko drugoga) - jer se takvom upotrebom kršćanske simbolike možda ukazuje na "stav o ispravnosti vjerskih uvjerenja ili o načinima iskazivanja tih uvjerenja" što bi bilo "inkompatibilno s dužnošću Države da bude neutralna i nepristrana" (v. također predzadnji odlomak gore u poglavlju 3.).

Prema presudi Velikog vijeća ECHR broj 30814/06 od 18. ožujka 2011. godine u sporu Lautsi i dr. protiv Italije, neće se dogoditi niti skidanje križeva sa zastava, ni ukidanje crkvenih krunidbi - niti izbacivanje raspela u južnom dijelu Europe.

Glede pitanja raspela raspela u učionicama državnih škola (također i u sudnicama, te drugim državnim prostorijama) valja uočiti da su ona tradicija u svim katoličkim zemljama; u "protestantsko - katoličkoj" Njemačkoj se raspela stavljaju do danas na zidove učionica na katoličkom jugu (također i u Austriji, te katoličkom dijelu Švicarske). Tradicija isticanja križeva u školama živa je i u pravoslavnoj Grčkoj. U "sekularističkoj" Francuskoj su raspela zakonom zabranjena 1905. godine[12].

[12] http://it.wikipedia.org/wiki/Esposizione_del_crocifisso_nelle_aule_scolastiche